

інструментом діяльності, якими нині є ряди каталожних шаф та стелажі бібліографічних покажчиків. Очевидно, бібліографам необхідно серйозно замислитись про зміну парадигми в інформаційно-бібліографічній діяльності.

Використана література:

1. *Галеева И. С.* Интернет как инструмент библиографического поиска [Текст] / И. С. Галеева ; науч. ред. М. И. Вершинин. – СПб. – Профессия, 2007. – 248 с.
2. *Гиляревский Руджеро Сергеевич.* Развитие современных принципов книгоописания [Текст] : краткий очерк / Р. С. Гиляревский. – М. : Всесоюзная книжная палата, 1961. – 184 с.
3. *Зиновьева Н. Б.* Основы современной библиографии [Текст] : учебное пособие / Н. Б. Зиновьева. – М. : Либерей-Бибинформ, 2007. – 104 с.
4. *Паршукова Г. Б.* Методика поиска профессиональной информации [Текст] : учебно-методическое пособие для студ. высш. уч. завед. / Г. Б. Паршукова. – Санкт-Петербург : Профессия, 2009. – 224 с.

САВЕНКОВА Л. В. Библиографические базы данных как часть системы поиска информации университетской библиотеки.

Рассматриваются вопросы относительно разработки принципов и подходов к организации работы с аналитическими библиографическими базами данных, проблемы их ведения, редактирования и оптимизации использования потребителями.

Ключевые слова: систематическая картотека статей, библиографическая база данных.

SAVENKOVA L. V. Bibliographic databases as part of information retrieval system of the university library.

This article analyses the principles and approaches to management of the analytic bibliographic databases, problems of maintenance, editing and optimization of the consumer use.

Key words: systematic catalog of articles, bibliographic database.

**Сергеева О. С.
Національний технічний університет України
“Київський політехнічний інститут”**

КОНЦЕПТ “ДОРΟΣЛИЙ УЧЕНЫ” У КОНТЕКСТІ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ ТА ОСВІТИ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

Стаття присвячена визначенню одного з базових теоретичних понять дослідження проблеми освіти дорослих та освіти впродовж життя – “дорослий учень”. У ній окреслені різноманітні погляди на визначення цього поняття; зазначена мета освіти дорослих як невід’ємної складової сучасного освітнього процесу.

Ключові слова: освіта дорослих, освіта впродовж життя, дорослий учень, акмеологія, ейджизм, компетентний учень.

Освіта дорослих є підрозділом та невід’ємною частиною неперервної освіти, так званої “освіти впродовж життя”, що вирішує складні питання сучасного суспільства: конкурентоспроможність, можливість знайти необхідну нішу в суспільному житті для будь-якого індивіда з урахуванням

його інтересів та особливостей. С. Г. Вершловський дає визначення освіти дорослих як процесу, спрямованого на те, щоб “задовольняти очікування та потреби різноманітних груп населення: зайнятих у сфері професійної праці, безробітних, іммігрантів, що змінили в силу обставин звичний спосіб життя, інвалідів, осіб “третього віку” і т. д.” [4, с. 3-8].

Б. С. Гершунський виділив наступні “життєві ролі” освіти дорослих власне для дорослого: “особистість, що реалізувалася”; “діяльний учасник культурного розвитку”; “висококваліфікований працівник”; “поінформований громадянин”; “людина, що бачить життя як постійне навчання” [7, с. 106-108]. Розкриття поняття “освіта дорослих” передбачає визначення та розуміння поняття “дорослий учень” як термін, що застосовується щодо одного з безпосередніх учасників освітнього процесу. Виникнення цього терміну і призвело безпосередньо до необхідності нового бачення освіти. У контексті освіти дорослих перш за все потрібно відповісти на питання: якого учня можна вважати дорослим та які відмінності між дорослим та недорослим учнями?

“Великий тлумачний словник української мови” за редакцією В. Т. Бусела пропонує наступне загальне визначення: “дорослий – який перестав бути дитиною, змужнів” [1].

Найширше розкриття поняття “доросла людина” було запропоноване на Генеральній сесії ЮНЕСКО в Найробі 1976 року. Подане визначення характеризує дорослого як будь-яку людину, що визнана дорослою в тому суспільстві, до якого вона належить [20, с. 2]. Однак для будь-якого суспільства є конче необхідним з’ясувати ті ознаки, котрі дозволяють вважати конкретну особу дорослою. Адже з огляду на ментальні, політичні, економічні та соціальні відмінності у різних країнах є абсолютно логічним те, що існує різне ставлення до категорії дорослості. Більш того, навіть в межах однієї і тієї ж країни можна прослідкувати відразу декілька поглядів науковців з цього питання.

Якщо виходити з віку індивіда, маємо наступні точки зору. Російський вчений Ю. М. Кулюткін розуміє поняття “дорослий” як означення для насамперед сформованої особистості, котра є суб’єктом соціально-трудової діяльності та відповідально й самостійно приймає рішення. Він вважає дорослими осіб 16-17 років [8, с. 5-13].

Більшість українських психологів (Г. С. Костюк, М. Й. Боришевський, О. М. Проскура, О. Л. Кононко, М. В. Савчин) схиляються до думки, що почуття дорослості виступає стрижневою особливістю особистості підлітка – “її структурним центром” [5].

Є. І. Степанова окреслює вік дорослої людини у проміжку від 18 до 40 років [12, с. 23-24], у той час як Б. Г. Ананьєв вказує на дорослість віком 21-65 років [3, с. 131-135].

Англійський науковець Малкольм Тайт зазначає, що люди звичайно вважаються дорослими у віці 18 років, коли вони отримують право голосувати, хоча ще відносно недавно вони отримували це право в 21 рік. Він також відмічає, що існує безліч дорослих ролей, наприклад, ті, котрі потребують спеціальної освіти чи навчання, які не можуть бути виконані раніше цього віку. В той же час деякі ролі, що традиційно закріплені суспільством за дорослими, такі як повна трудова зайнятість, створення власної сім'ї, можуть виконуватися і людьми, які не досягли 18-річного віку. Таким чином, немає прямого зв'язку між віком людини та поняттям "дорослий", скоріше воно залежить від того, які ролі та чи інша людина приймає на себе в процесі дорослішання. У зв'язку з цим М. Тайт відносить до категорії дорослих тих людей, котрі досягли фізичної зрілості, в змозі себе забезпечити, живуть окремо від батьків, можливо мають власних дітей, володіють певним життєвим досвідом, зрілою самосвідомістю та грають значиму роль у прийнятті життєво-важливих рішень [16].

У книзі "Освіта дорослих", авторами якої є індійські дослідники в галузі освіти дорослих А. С. Сітараму та М. Д. Уша Деві, знаходимо інформацію про те, що дорослими можна вважати людей 15 років, з огляду на те, що п'ятнадцятирічний вік є певним бар'єром, що відділяє дітей від дорослих в універсальному розумінні, що передбачає дев'ятилітній термін навчання у середній школі з шести років до отримання неповної середньої освіти. Щодо цієї інформації автори посилаються на хартію ЮНЕСКО та Права людини. Проте вони також зазначають, що в більшості країн люди, старші 35 років не є цільовою групою програм освіти дорослих, з чого можна зробити висновок, що люди 15-35 років вважаються продуктивною віковою групою стосовно освіти дорослих. У тому ж джерелі зазначається, що в деяких країнах вікова група для освіти дорослих сягає 60 років, що пов'язано зі зростанням робочого віку людей [14].

О. В. Зайцева говорить про проблему виділення дорослого контингенту. Вона посилається на нормативи Європейського союзу та Міжнародної організації праці, де вказано, що дорослий – це людина у віці від 25 до 60 років. Але в країнах пострадянського простору немає чіткого визначення, хто саме відноситься до числа дорослих. Відомо лише, що встановлено вікові рамки молоді від 14-15 років до 25-29 років, в окремих випадках – до 35 років. Однак потрібно відзначити, що у цей проміжок включено отримання і загальної освіти, і різноманітних рівнів професійної освіти, в тому числі післявузівську (аспірантура), котра не розглядається як специфічна освіта дорослих. Віднесення до освіти дорослих післяшкільної освіти, тобто навчання осіб, котрі вже мають досвід практичної діяльності або диплом загальної середньої освіти, на думку О. В. Зайцевої, також не є вирішенням проблеми, оскільки до даної системи, наприклад, може бути віднесений

працюючий студент, котрий отримує першу вищу освіту. З вищесказаного О. В. Зайцева робить висновок, що даний контингент, як правило, не включається до розгляду при аналізі освіти дорослих [10].

М. Е. Єлютіна та Е. Є. Чеканова наголошують на проблемі так званого ейджизму (від англ. age – вік), тобто віковій дискримінації. Це, на їхню думку, слугує як один з мотиваційних аспектів освіти дорослих з метою отримання додаткових перспектив працевлаштування та самореалізації дорослих людей, особливо людей третього віку [9].

Говорячи про дорослих людей третього віку, необхідно перш за все з'ясувати, який саме вік мається на увазі. Адже виходячи з того, що існують “дорослі люди третього віку”, логічно припустити, що існують також “дорослі люди першого віку” та “дорослі люди другого віку”. Детальну інформацію щодо періодизації дорослого (зрілого) віку знаходимо в численних дослідженнях психологів.

На думку відомого російського психолога Бориса Герасимовича Ананьєва (1907–1972) вікова періодизація життєвого циклу людини базується: на послідовній зміні станів розвитку, односпрямованості і незворотності часу життя людини, тобто на топологічній характеристиці, і на тривалості існування індивіда, яке, в свою чергу, залежить від тривалості життя всіх індивідів даного віку – метричній характеристиці. Б. Г. Ананьєв констатує: “...настання зрілості людини як індивіда (фізична зрілість), особистості (громадська), суб'єкта пізнання (розумова зрілість) і праці (працевдатність) в часі не співпадають, і подібна гетерохронність зрілості зберігається у всіх формаціях”. Отже, вирішальною ознакою зрілості є усвідомлення людиною відповідальності і прагнення до неї, тому що зріла людина відповідає за зміст свого життя в першу чергу перед самим собою, а також перед іншими людьми [1, с. 128-268].

Хоча вченими встановлено, що період зрілості неможливо розбити чітко на певні вікові періоди з причини індивідуального розвитку кожної конкретної особистості, змін її мислення, поведінки, фізичних параметрів (ці зміни в більшій мірі зумовлені не хронологічним віком, а особистісними, соціальними, культурними, екологічними та ситуативними факторами), існує кілька періодизацій зрілої людини за віком з урахуванням деяких спільних характеристик (за Дж. Бірреном, Д. Б. Бромлей, Г. Крайгом, Е. Еріксоном та ін.). Наприклад, Е. Еріксон виокремлює ранню дорослість (20-45 років), середню дорослість (40-60 років) і пізню дорослість (понад 60 років). На думку американського психолога Джона Бромлея (1929–2000), дорослість складається з чотирьох стадій: ранньої (20-25 років), середньої (25-40 років), пізньої дорослості (40-55 років) і передпенсійного віку (55-65 років). Після неї настає старіння, в якому виокремлюють стадії “віддалення від справ”, або “відставки” (65-70 років), старості (70 років і більше) і дряхлості, хворобливої

старості і смерті [21]. Ці характеристики представлені у схемах вікових періодизацій, прийнятих як міжнародні. Середній вік, що поділяється на два періоди: (перший період) 22-35 років для чоловіків; 21-35 років для жінок; (другий період) 36-60 років для чоловіків; 36-55 років для жінок. Люди похилого віку (третій період) 61-74 роки для чоловіків; 55-74 роки для жінок. Старечий вік (четвертий період) 75-90 для обох статей. Довгожителі (п'ятий період) старші 90 років.

М. Ш. Ноулз вважає дорослим того, “хто поводить себе як дорослий, тобто грає дорослі ролі (робітника, чоловіка чи дружину, батька, відповідального громадянина)”. Таке визначення дорослого він називає соціологічним. М. Ноулз також пропонує психологічне визначення дорослої людини, вказуючи на те, що самосвідомість такої людини – це самосвідомість дорослого.

Отже, з цього випливає, що “дорослість” надає людині певного статусу, прав, але проте накладає і певні обов'язки та почуття відповідальності за своє життя та вчинки. Дорослі люди володіють життєвим досвідом, котрий, на думку М. Ноулза, може бути використаний в якості важливого джерела навчання. Незаперечно, життєвий досвід людей може по-різному впливати на навчання: як позитивно, так і негативно, що необхідно враховувати при організації навчального процесу для дорослих учнів. Фізіологічна, психологічна та соціальна зрілість дорослих, так само, як і зрілий рівень самосвідомості, дають можливість припустити, що і до процесу свого навчання вони ставитимуться зріло, тобто свідомо, тим більше, що зазвичай дорослі люди самі вирішують продовжити свою освіту, тому що в цьому виникає нагальна потреба. Так, М. Ноулз вважає, що “дорослі навчаються для вирішення важливої проблеми та досягнення конкретної мети”, а також “розраховують на невідкладне застосування одержаних в процесі навчання знань, умінь та навичок” [15, с. 60].

Шаран Б. Мерріам у книзі “Професія та практика освіти дорослих: вступ” піддає сумніву визначення Малкольма Ноулза, говорячи про те, що це визначення має деякі проблеми. Наприклад, щодо батьків-підлітків, котрі самі себе забезпечують; одружених студентів денної форми навчання; дорослих у тюрмах та божевільнях [19].

Патрісії Н. Блейкелі у своїй книзі “Освіта дорослих: питання та розвиток” подає наступне трактування: дорослий учень – учень, старший 25 років та визначений критеріями NCES (The National Center for Education Statistics – Національний центр освітньої статистики) (2002), за визначенням якого “нетрадиційний” учень повинен мати одну чи всі наступні характеристики: навчається після вищої школи; відвідує освітній заклад, отримуючи другу освіту заочної чи вечірньої форми навчання, працюючи протягом повного робочого дня; є фінансово незалежним, є батьком-одинаком (матір'ю-

одиначкою) і / або не має вищої освіти [18].

За тлумаченням С. І. Змєйова дорослий є особою, що виконує соціально значущі продуктивні ролі та володіє фізіологічною, психологічною, соціальною, моральною зрілістю, відносною економічною незалежністю, життєвим досвідом та рівнем самосвідомості, достатнім для відповідальної самокерованої поведінки [6, с. 81].

Конкретизуючи зміст поняття “дорослий учень”, С. О. Сисоєва вказує п’ять необхідних характеристик дорослої людини, що навчається: 1) та, що усвідомлює себе самостійною, самокерованою особистістю; 2) та, що накопичує життєвий (побутовий, професійний, соціальний) досвід, котрий стає важливим джерелом навчання її самої та її колег; 3) та, чия готовність до навчання (мотивація) визначається прагненням за допомогою освіти вирішити свої життєво важливі проблеми й досягти конкретної мети; 4) та, що прагне до швидкої реалізації отриманих знань, умінь, навичок та якостей; 5) та, чия навчальна діяльність значною мірою обмежена в часі та зумовлена просторовими, побутовими, професійними, соціальними факторами (умовами) [11, с. 30].

Є. В. Тарасенко відмічає, що до середини ХХ століття дорослі люди вважались нездібними до навчання, що пов’язувалось зі зниженням в них окремих фізіологічних та психологічних функцій: слуху, зору, пам’яті, уваги. Існувала думка, що вік дорослості – це стабільний період у житті дорослої, сформованої людини і тому ніяких особливих змін у психічному розвитку особистості не відбувається. Однак дослідження таких учених як І. Лодж, Р. Б. Кеттел, Ю. Н. Кулюткін, Є. І. Степанова доводять, що здібність та готовність людини до навчання з віком лише зростають завдяки появі наступних характеристик: багатший життєвий досвід, раціональність мислення, схильність до аналізу [13].

Французький психолог Е. Клапаред характеризував дорослість як стан психічного “закам’яніння”, коли процес розвитку припиняється. Але більш ретельне вивчення цього вікового періоду змінило думку вчених. Потенціал розвитку існує протягом всього життя людини. З настанням дорослості процес розвитку людини не припиняється і не завершується, йому притаманні протиріччя і гетерохронність (нерівномірність); виділяються чутливі і критичні моменти, психофізіологічний розвиток не є статичним, природа його різноманітна і суперечлива.

У 1928 році М. М. Рибніков для визначення періоду дорослості запропонував термін “акмеологія”, (акме – це вища точка, розквіт, зрілість, краща пора). Таке визначення характеризує період дорослості як найпродуктивніший, творчий період життя людини, коли завершується загальносоматичний розвиток і статеве дозрівання, фізичний розвиток досягає свого піку. Цей вік характеризується високим рівнем інтелектуальних

можливостей, творчих і професійних досягнень [12].

Майкл Водлінгер у своїй книзі “Освіта дорослих: розуміння дорослого учня”, спираючись на поняття “компетентний учень” (англ. “competent learner”), зазначає, що дорослий учень має переваги над недорослим у тому, що має певний досвід у навчальній компетенції, тобто знає, навіщо і як вчитися. Виходячи з цього, М. Водлінгер наполягає на тому, що компетентний (дорослий) учень спроможний легше засвоювати багаж знань, в отриманні якого він свідомо зацікавлений [17, с. 115].

Після вивчення наукових досліджень різних психологів Б. Г. Ананьєв робить висновок, що в процесі розвитку дорослої людини збільшується ступінь здібностей до навчання при деякому уповільненні швидкості інтелектуальних реакцій.

Б. Г. Ананьєв зазначає, що “життєвий шлях людини – це історія формування і розвитку особистості в певному суспільстві, сучасника певної епохи і ровесника певного покоління. Разом з тим, фази життєвого шляху датуються історичними подіями, зміною способів виховання, змінами способу життя і системи відносин, сумою цінностей і життєвою програмою – цілями і смыслом життя, якими дана особистість володіє... Практично, ступені суспільного виховання, освіти і навчання, що складають сукупність підготовчих фаз життєвого шляху, формування особистості стали визначальними характеристиками періодів росту і дозрівання” [2, с. 363].

Отже, визначення терміну “освіта дорослих” залежить в першу чергу від визначення поняття “дорослий учень”. Розбіжності тлумачення призводять до відмінностей в окресленні меж поняття “освіта дорослих”.

Використана література:

1. *Ананьев Б. Г.* Избранные психологические труды : в 2 т. / под ред. А. А. Бодалова, Б. Ф. Ломова. – М., 1980. – С. 128-268.
2. *Ананьев Б. Г.* О проблемах современного человекознания. – М., 1970. – 415 с. – С. 363.
3. *Ананьев Б. Г.* Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев ; [глав. ред. В. Усманцов]. – СПб. : Питер, 2002.
4. *Вершиловский С. Г.* Взрослый как субъект образования // Педагогика. – 2003. – № 8. – С. 3-8.
5. *Доскач С. С.* Аналіз дослідження рівня розвитку форм прояву дорослості у підлітків. Психология и социология / 3 Современные тенденции в методологии психологических исследований. Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича. http://www.rusnauka.com/15_APSN_2011/Psihologia/3_86001.doc.htm
6. *Змеєв С. И.* Андрагогика: основы теории, истории и технологии обучения взрослых. – М. : ПЕР СЭ, 2007. – 272 с. – С. 81.
7. *Змеєв С. И.* Образование взрослых в России и в мире / С. И. Змеєв // Педагогика. – 1999. – № 6 – С. 106-108.
8. *Кулюткин Ю. Н.* Психологические проблемы образования взрослых / Ю. Н. Кулюткин // Вопросы психологи. – 1989. – № 2. – С. 5-13.
9. *Елютина М. Э., Чеканова Э. Е.* Пожилой человек в образовательном пространстве современного общества. 2003. – <http://www.isras.ru/files/File/Socis/2003-07/ElyutinaChekanova.pdf>.
10. *Зайцева О. В.* Непрерывное образование: основные понятия и определения. Томск – Вестник Томского государственного педагогического университета. – Выпуск 7(85). – 2009.

11. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навчально-методичний посібник / С. О. Сисоєва ; НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. – К. : ВД “ЕКМО”, 2011. – 320 с. 26. Dewey J. Reconstruction in Philosophy. – Boston , 1949. – с.182.
12. Степанова Е. И. Умственное развитие и обучаемость взрослых. – Л., 1981. – С. 23-24.
13. Тарасенко Е. В. Характеристики взрослого обучающегося как фактор учета при непрерывном сопровождении самообразования учителя / Санкт-Петербург, 2010. Образование через всю жизнь: непрерывное образование для устойчивого развития. – Том 8. – С. 412.
14. A. S. Seetharamu, M.D. Usha Devi Adult Education. New Delhi: APH Publishing Corporation – 2008. – 503 с.
15. Malkolm S. Knowles The Modern Practice of Adult Education / Association. – Press-New York, 1970. – 60 p.
16. Malcolm Tight Key Concepts in Adult Education and Training. Second Edition, New York : Routledge – 2004, 199 с.
17. Michael Wodlinger Adult Education: Understanding The Adult Learner, New York : Xulonpress – 2007, 212 с.
18. Patricia N. Blakely Adult education: issues and developments / Patricia N. Blakely and Anna H. Tomlin (editor). – New York : nova Science Publishers, Inc., 2008. – 371 p.
19. Sharan B. Merriam The Profession and Practice of Adult Education: an introduction. (Jossey-Bass higher and adult education series), San Francisco: John Wiley & Sons, Inc., 2007, 375 p.
20. UNESCO. The General Conference Adopts a Recommendation on Adult Education // Adult Education Informational Notes. – P., 1977. – №1 P.2.
21. http://kobzar1814.blogspot.com/2011/05/blog-post_9385.html

СЕРГЕЕВА О. С. Концепт “взрослый ученик” в контексте образования взрослых и образования в течение жизни.

Статья посвящена определению одного из базовых теоретических понятий исследования проблемы образования взрослых и образования в течение жизни – “взрослый учащийся”. В ней очерчены разнообразные взгляды на определение этого понятия; указана цель образования взрослых как неотъемлемой составляющей образовательного процесса.

Ключевые слова: образование взрослых, образование в течение жизни, взрослый учащийся, акмеология, эйджизм, компетентный учащийся.

SERGEEVA O. S. Conception grown “man student” in the context of education of adults and education during life.

The article is devoted to defining one of the basic theoretical concepts in research of adult education problem and the problem of lifelong education – “an adult learner”. Different views on the phenomenon of this notion are outlined in it; the aim of adult education as a necessary component of contemporary educational process is stated.

Keywords: adult education, lifelong education, adult learner, acmeology, ageism, competent learner.